

Научная статья
УДК 821.512.31
DOI 10.18101/3033-1310-2024-2-16-22

БУРЯД УРАН ЗОХЁОЛОЙ ТҮҮХЫН АСУУДАЛНУУД: ХОРИДОХИ ЗУУН ЖЭЛЭЙ НЭГЭДЭХИ ХАХАД

© **Халхарова Лариса Цымжитовна**

хэлэ бэшгэй эрдэмэй дид-доктор, доцент,
Доржо Банзаровай нэрэмжэтэ Бурядай гүрэнэй ехэ хургуули
Росси, 670000, Улаан-Үдэ хото, Смолиной үйлсэ, 24 а байшан
larihalh@yandex.ru

Аннотаци. *Зорилго.* Хоридохи зуун жэлэй нэгэдэхи хахадай буряад уран зохёолой бүридэл, бии бололго, хүгжэлтэ энэ шэнжэлэлдэ үзэгдэбэ. *Үзэхэ арга болон методологи.* Тус ниитэлэл соо уран зохёол түүхын талаһаа үзэлгын арга хэрэглэгдэнэ, буряад уран зохёол шэнжэлэгшэдэй эрдэмтэ ажалнууд соохи хараа бодолнууд үндэнэ хуури боложо хэрэглэгдэбэ. *Гол хуби.* Хоридохи зуун жэлэй эхин үе хадаа үндэнэн буряад уран зохёолой бүридэжэ, хүгжэжэ эхилхэн саг болоно; буряад уран зохёол байгуулагдахадаа, арадай аман зохёол өөрын үндэнэ хуури боложо үгэнэн, зүүн зүгэй арадуудай ба ородой заншалта уран зохёол баһал ехэ хургаал үзүүлхэн юм гэжэ энэ ажал соо хэлэгдэнэ. Гүрэн түрын зүгһөө уран зохёол хүгжөөхэ, баяжуулха, шэнэ зүйл оруулха талаар ямар хэмжээнүүд, тогтоолнууд абагдаһан байнаб, ямар жанрнууд бии болоһон байнаб, соцреализмын онол арга яагаад нэбтэрүүлэгдэб г. м. асуудалнууд баһа табигдана. Соцреализмын зохёол хадаа заабол тэрэ ангиин үзэл (классовость), юрын ажалша арад зоной байдал (народность), Коммунист партиин эрилтэдэ таараха (партийность) зохёол байха ёһотой байгаа. 1920–1950-яад онуудта болоһон түүхын үйлэ хэрэгүүд уран зохёолдо ямар нүлөө үзүүлэб, ямар шэнэ хэлбэри маягаар зохёолшод уран бүтээлнүүдэ бэшэдэг байгаа гэжэ энэ ниитэлэл соо шэнжэлэгдэнэ. *Дүнгүүд.* Хоридохи зуун жэлэй нэгэдэхи хахадай буряад уран зохёол тогтониожо, хүгжэжэ байһан үе шэнжэлхэ хэрэгтэй, юундэб гэхэдэ, саашанхи хүгжэлтын амжалтанууд тэндэнэ эхитэй гэжэ гэршэлхэ шухала.

Шухала үгэнүүд: буряад уран зохёол, зохёолой бүридэл, хүгжэлтэ, түүхэ, түхэл маяг, жанр, соцреализм.

Для цитирования

Халхарова Л. Ц. Буряад уран зохёолой түүхын асуудалнууд: хоридохи зуун жэлэй нэгэдэхи хахад // Буряад хэлэн болон уран зохёол хургуулида. 2024. Дугаар 2. Н. 16–22.

Оролто. Буряад уран зохёолой хуури табилга, үндылгэн хүгжэлтэ бэлэн хэрэг бэшэ байгаа. Ямар түхэл маягаар уран зохёолоо бэшэхэ тухай олон орёо асуудалнууд гарадаг байһан. Зарим уран зохёолшод ХХ зуун жэлэй буряад уран зохёол байгуулхадаа, арадайнгаа баян аман зохёол, бөөгэй дурдалга, шүлэглэмэл заншал, буддын шажанай урлал хэрэглэхэ хэрэгтэй гэдэг байһан юм. Харин нүгөө зариманиинь Ород ба Баруун Европын уран зохёолой заншал маягаар буряад уран зохёол хүгжөөхэ тухай ханамжаяа оруулһан байна.

Гол хуби. ХХ зуун жэлэй эхин үе хадаа үндэнэн буряад уран зохёолой бүридэжэ, хүгжэжэ эхилхэн саг болоно. Буряад уран зохёол байгуулхадаа, арадай аман зохёол өөрын үндэнэ хуури боложо үгэнэн байна. Зүүн зүгэй арадуудай ба

ородой заншалта уран зохёол баһал ехэ хургаал үзүүлһэн юм. Уран зохёол шэнжэлэгшэ, эрдэмтэн Ц.-А. Дугарнимаевай тэмдэглэһээр, «XVII зуун жэлһээ XX зуун жэлэй эхин болотор буряадуудай уран зохёолой хүгжэлтэ гансал Үбэр болон Ара Монголһоо үндэһэтэй уран зохёолой нүлөө доро байгаагүй. Гэхэтэй хамта өөһэдынгөө арга шадабари хэрэглэжэ, зохёохы ажалаа бүтээхые оролдодог хааб даа» [1, н. 237]. Үнэхөөрөөшье, шэнэ уран зохёолой эхи табилгада хуушанай буряад бэшэмэл зохёолнууд (буддын шажанда хабаатай оршуулһан ба онсо буряад зохёолнууд, угай, түүхэ болон замай бэшэгүүд) аргагүй ехэ нүлөө үзүүлээ.

Шэнэ Зүблэлтэ засаг 1917 онһоо Октябриин хубисхалай һүүлээр тогтожо РСФСР-эй мэдэлдэ Буряад-Монголой автономно Уласай эрхэ олгохо тухай ВЦИК-эй Президиумэй шиидхэбэри 1923 оной майн 30-да абһан байна. Автономито улас болоһоной һүүлээр Буряад нютагта соёл болбосоролой хубисхалай хараа шугамууд бэелүүлэгдэжэ эхилээ һэн.

1921 оной декабрьһаа «Буряад-Монголой үнэн» гэжэ сонин, 1923 онһоо буряад, ород хэлэнүүд дээрэ сэтгүүлнүүд гарадаг боложо, Буряад-Монголой номой хэблэл нээгдээд, 1925–1927 онуудаар Буряад-Монголой уран зохёолшодой бүлгэм эмхидхэгдэжэ, профессиональна буряад уран зохёолой һуури табилгада ехэ нүлөө үзүүлһэн байна.

1925 оной июниин 18 толилогдоһон ЦК-гай «Партиин уран зохёолой талаар ябуулха политика» гэхэн тогтоол зүблэлтэ уран зохёолой хүгжэлтын асуудалнуудые тодоор шиидхэжэ үгэһэн юм. Тэрэ тогтоол соо иигэжэ хэлэгдэһэн байдаг гэжэ уншанабди: «... совет орон соо культурна революци ябажа байна, тэрэнэй нэгэ хубинь шэнэ литературы ургалга болоно. Шэнэ литература хадаа ангиин тэмсэл соо ургана, тиимэһээ парти хадаа хүдэлмэришэн, таряашанай дундаһаа урһан, пролетарска үзэл бодолтой зохёолшодые шууд дэмжэхэ, харин хуушанай үзэлтэй урданай уран зохёолшодто — совет засагтай «хамжан ябаһан» (попутчик) уран зохёолшодто болгоомжотой хандажа, коммунист идеологитой болгон хүмүүжүүлхэ ...» [2, н. 24]. Энэ тогтоол иигэжэ уран зохёолой хүгжэлтэ, уран зохёолшодые дэмжэхэ талаар журамлаһан байна.

1929 оной майн 27-до ВКП (б)-гэй ЦК-гай абһан манай уласдахи партиинна организациин ажал тухай тогтоол соо уран зохёол байгуулалгада ехэ анхарал табиха тухай хэлэгдэһэн байгаа. Энэ заабари хадаа гушаад онуудтахи буряад уран зохёолой хүгжэлтые хүтэлбэрлэхэ хараа шугам болоһон байгаа. Искусствын техникум тогтоогдожо, уданшьегүй тэрэниие дүүргэһэн артистнарай бии болоходо, 1932 ондо буряад драмын театр нээгдэбэ.

1920-ёод онуудай уран зохёол абажа харахада, ехэнхидээ арадай аман зохёолой, үльгэрэй заншал маягаар, аллитераци, толгой холбуулга хэрэглэжэ бэшэгдэһэн байна. Арадай ажабайдалай улам һайжархада, соёл гэгээрэлэй хүгжэн һалбарха үедэ буряад жэнхэни шүлэгэй түхэл маягынь хубилаа.

Буряад-Монгол Уласай болон аймагуудай сонинууд 1930-аад онуудта уран зохёол хэблэдэг болобо, уран зохёолой номууд, суглуулбаринууд хэблэгдэжэ эхилбэ. 1930–1931 онуудта уран зохёолой «Тэмсэлэй шэмэг» гэжэ журнал гарадаг болоо һэн.

Бүхы Зүблэлтэ орон соохи уран зохёолой хүгжэлтые шэнэ ёһоной идейно-эмхидхэлэй байгуулгада оруулга ВКП(б)-гэй ЦК-гай 1932 оной апрелиин 23-да абһан «Литературна уран һайханай эмхинүүдые шэнээр байгуулха тухай» гэхэн

тогтоолой заабаряар эрхилэгдэнэн юм. Зүблэлтэ гүрэнэй уран зохёолшодой холбоон гэжэ эмхи байгуулха тухай, шэнэ соцреализмын онол аргаар уран зохёол бэшэхэ тухай хараалаа. Энэ хараа 1934 ондо болоһон уран зохёолшодой нэгэдэхи съезд дээрэ бээлэгдэнэн байгаа.

Уран зохёолшодой энэ съезд дээрэ зүблэлтэ уран зохёолой гол онол арга (метод) соцреализм (социалис реализм) болоно гэжэ тодоруулан хэлэгдэнэн байна. Социалис реализм хадаа ажабайдалые үнэн зүбөөр, түүхын байдалые тэрэ үе саг, ябаса соонь, тэрэнэй саашанхи хүгжэлтые харуулха эрилтэ табина. Тиихэдээ уран зохёолойнь зорилго хадаа үргэн олониие шэнэ үзэлтэй болгохо хүмүүжэлгэдэ хандуулһан байха байгаа. Тиймэ ушарһаа зүблэлтэ уран зохёолой гол метод соцреализмын эрилтээр уран зохёолшо өөрынгөө дураар темэ, уран һайханай формо, стиль, жанр шэлэжэ абажа бэшэхэгүй байһан. Шэнэ байдалые реалис шэнжэтэйгээр харуулха, ажалша арад зониие гол герой болгохо хэрэгтэй байгаа бшуу. Социалис реализмын зохёол хадаа заабол тэрэ ангиин үзэл (классовость), юрын ажалша арад зоной байдал (народность), Коммунист партиин эрилтэдэ таараха (партийность) зохёол байха ёһотой байгаа. Тиихэдээ зүблэлтэ уран зохёолнуудай гол үйлэгдэшэнүүд һайн ба муу талын гэжэ хубаардаг байһан.

Буряад уран зохёолой түүхэ соо иигэжэ хэлэгдэнхэй байдаг: «... метод социалистического реализма разрабатывался как нормативный, жестко регламентирующий границы художественного творчества, практически лишая писателей творить самостоятельно» [3, с. 30].

1930-аад онуудай үеын буряад уран зохёол алибаа жанр хүгжөөһэн, уран зохёолшодой мэргэжэл шадабари тодоржо гараһан, уран зохёолой һайшаалта нюур элирһэн, зохёол найруулгын реалистическэ шэглэл өөрынгөө замые зүбөөр олоһон һайтай. Буряад уран шүлэгшэд (Д. Дашинимаев, Б. Абидуев, Ц. Галсанов, Ч. Цыдендамбаев г.м.) ород ба бэшэшье арадуудай шүлэглэлэй (шүлэг зохёолгын) дүй дүршэл шудалжа, шүлэгтөө силлабо-тоническа системэ хэрэглэн, шэнэ үе сагтаа таарама онол аргуудые оруулан бэшэдэг болобо.

«1930-аад онуудай уран зохёолдо нэгэ хүндэ һүгэдэн шүтэлгын идеологи олоной дунда хүсөөр нэбтэрүүлэгдэжэ, шэнэ ажабайдалай байгуулалтада һүйд татаһан, тэрэ тоодо уран зохёолой хүгжэлтэ хойшоо татагдаһан байна. Тэрэ үедэ Сталиниие магтаһан зохёолнуудые бэшэлгэн, бодото байдал харахаа болижо, хоһон декларативна, лозунг уряануудые хашхарһан зохёолнууд олошорһон байна. Олон түрүү бэлигтэй буряад эрдэмтэд, олонийтын ажал ябуулагшад, уран зохёолшод (Б. Барадин, Э-Д. Ринчино, С. Туяа, Ц. Дон, Ж. Батоцыренов, Д.-Р. Намжилон, Д. Дашинимаев, С. Михаханов, Ч-Лх. Базарон, С. Ширабон гэгшэд) хардалгаар хамалганда абтажа алуулһан. Хожомынь эдэ зохёолшодой нэрэнүүдынь сагааруулагдажа, ажалынь зүбөөр сэгнэгдэжэ, бэшэһэн зохёолнуудынь XX зуун жэлэй буряад уран зохёолой түүхэдэ өөрынгөө һуури эзэлһэн гэжэ тэмдэглэе» [4, н. 70].

Буряад урлал, уран зохёолой амжалтануудые үргэн зонтой танилсуулха, бэшэ хотонуудта байдаг, нэн түрүүн түб хотодо ажаллажа байдаг сэхээтэнэй түлөөлэгшэнэртэй ашатай һургаалтай холбоо байгуулха талаар айхабтар ехэ үүргэ Москва хотодо болоһон буряад соёл, урлалай ба уран зохёолой нэгэдэхи декада (1940 он) үнгэрһэн байна. Москва хотын театруудай тайзан дээрэ буряад шүлэг зохёолнууд эдэлһэн, Н. Балданогой «Энхэ-Булад баатар» гэжэ зүжэг

түрүүшын буряад оперо боложо табигдаһан байна, «Эржэн» гэжэ зүжэг — хүгжэмтэ комеди, А. Шадаев, Г. Цыденжапов хоёрой бэшэһэн «Баяр» гэжэ зүжэг харуулагдаһан байна. Тус декада хадаа буряад соёл, урлал болон уран зохёолой тон ехэ амжалтатой хүгжэжэ байһые гэршэлээ, буряад арадай соёл, урлалтай бүгэдэ Зүблэлтэ гүрэнэй харагшадые танилсуулаа.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай үедэ бүхы уран зохёолой, мүн тэрэнэй таһаршагүй хуби болоһон буряад уран зохёолой ябаса, удха, уран зохёолшодой ажабайдал шэнэ мүрөөр ябажа эхилээ. Дайнай эхилэмсээр буряад уран зохёолшод бүхы бэлиг шадабарияа дайсаниие илаха хэрэгтэ зорюулха тухайгаа мэдүүлжэ, бүри эршэмтэйгээр ажаллаха, хатуу зоригтойгоор дайсантай тэмсэхэ саг ерэбэ гэжэ халуун уряагай үгөөр арад зондоо хандаһан байна. Юниин 23-да Улаан-Үдэ хотын зоной митинг боложо, ажалшадтай түлөөлэгшэдэй дунда уран зохёолшодой зүгһөө Н. Балдано үгэ хэлэхэдээ, дайсантай тэмсэхэ хэрэгтэ бүхы манай зүблэлтэ гүрэнэй зоной хамта зэргэлэн бодохо тухай хэлээ һэн.

Дайнай түрүүшын саһаа эхилээд уран зохёолшод сэрэгэй албанда, фронтдо ошохо гэжэ һайн сэдхэлээ дурадхаһан байна. Манай Эхэ ороной мянга гаран уран зохёолшод сэрэгтэ ябаһан байна, хоёр зуу гаран уран зохёолшод баатарай үхэлөөр дайнда унаһан. Хорёод уран зохёолшод Зүблэлтэ Холбоото Уласай Геройн нэрэ зэргэдэ хүртөө. Мүн манай уласай хори гаран уран зохёолшод сэрэгэй албанда ябаа. Энэ дайнда Ц. Номтоев, Д. Хилтухин, Ж. Тумунов, Ц. Очиров А. Уланов, Д. Батожабай, Б. Мунгонов гэгшэд хабаадалсаа, тиихэдэ Зүүн фронтдо японой милитаристнуудые дараха дайнда Ц. Номтоев, Б. Базарон, Ж. Балданжабон, А. Жамбалон, И. Ким ябалсаа. Дайнай үедэ түрүү һуурида шүлэглэһэн зохёол гараһан байна. Олон тоото шүлэгүүд, поэмэнүүд бэшэгдээ. Үргэлжэлһэн зохёолнууд сооһоо рассказ жанр хадаа баһал түрүү һуурида байгаа. Юундэб гэхэдэ, дайнай үедэ томо зохёол бэшэхэ саг байгаагүй, тиимэһээ зохёолшод нэн түрүүн бага хэмжүүрэй зохёолнуудые бэшэдэг байһан юм. Тус зохёолнууд дайгаа дараха, илалта туйлаха тээшээ уряалһан, Эхэ орондоо дурлал, патриотизм тухай, олон үндэһэтэ яһатанай хани барисаан, эхэ байгаали, инаг дуран гэхэ мэтэ олон сэдэбүүдтэ зорюулагданхай байгаа.

Дайнай һүүлээрхи буряад уран зохёолой хүгжэлтын шэнэ хүсэн болохо залуу уран зохёолшод ургажа гараба. Дайнай дүүрэмсээр дайнай үедэ түрүүшын туршалгануудые шүлэг, рассказ бэшэһэн залуушуул бүлэгөөрөө уран зохёол бэшэлгэдэ шармайбад, тэдэнэй тоодо орожо ерэгшэд гэхэдэ, Д.-Р. Батожабай, Ц. Шагжин, Д. Жалсараев, Б. Мунгонов, А. Жамбалон болонод. Эдэнэй удаань дүшөөд онуудай һүүл, табяад онуудай эхиндэ бэшэжэ эхилһэн залуу бэлигтэй зохёолшод шэнэ халаан боложо урган гараба. Тэрэ хэд бэ гэхэдэ, Ч.-Р. Намжилов, Ц.-Ж. Жимбиев, Ц.-Б. Бадмаев, Н. Дамдинов, Ц. Галанов, С. Ангабаев, А. Бадаев, Ш.-С. Бадлуев. Табяад онуудай тэн болоходо мүн лэ бүлэг залуу уран зохёолшод буряад литература руу шармайн оробо: Д. Улзытуев, К. Ильин, В. Петонов, Ц.-Д. Дондогой ба бусад.

Залуу уран зохёолшодто тэрэ үедэ ехэ анхарал табигдадаг байһан гээшэ. 1947, 1948, 1950, 1952, 1955 онуудта залуу уран зохёолшодой манай Буряад уласта суглаанууд үнгэргэгдэбэ. Тэдэнэй зохёолнуудые тухай согсолбори болгожо хэблэдэг байба. «Байгал» альманах, «Буряад-Монголой үнэн» сониндо зохёолнуудын олоороо хэблэгдэжэ байгаа.

СССР-эй уран зохёолшодой холбооной дэргэдэ байгуулагдаһан А. М. Горькийн нэрэмжэтэ Литературна институтта залуу бэшэгшэдые эльгээжэ эхилбэ. Тиигэжэ залуу уран зохёолшодые эрдэмтэй болгохо, бэлиг шадабариинь дээшэлүүлхэ гэжэ тэрэ хургуулида эльгээдэг байгаа. Тэндэ табяад онуудай тэн болотор хураһан зохёолшодые нэрлэбэл, Ц.-Ж. Жимбиев, Ц.-Б. Бадмаев, Д.-Р. Батожабай, Н. Дамдинов, Г. Чимитов, Ц. Галанов, С. Ангабаев гэгшэд болоно. Литературна дээдэ хургуулида хуража байхадаа манай уран зохёолшод бүхы гүрэн түрэдөө алдарта уран зохёолшодой хэшээлдэ ябажа, уулзалгануудта хабаадажа, уран зохёолшын мэргэжэл шудалһан байна. Тэрэ үедэ семинарнуудые уран зохёолшод С. Смирнов, М. Светлов, К. Паустовский, Б. Ромашов, Е. Долматовский ба бусад элитэ уран зохёолшод эрхилжэ ябаһан байна. К. Чуковский, А. Твардовский, К. Симонов, Л. Леонов, М. Ауэзов, С. Вургун ба бэшэ олон уран зохёолшод институт ба хамтын байра ерэжэ студентнэртэй уулзажа, хургаал, заабари хэлэжэ байдаг байгаа.

Литературна дээдэ хургуулида манай буряад уран зохёолшод олон арадуудай уран зохёолшодтой хамта хураһан байна. Тэдэнэй дунда мэдээжэ уран зохёолшод болоһон Р. Рождественский, Е. Евтушенко, Р. Гамзатов, А. Нурпеисов, Е. Исаев, Е. Винокуров, А. Дементьев гэгшэдтэй зохёолнуудаа уншалсадаг, зүбшэлсэдэг, нүхэсэдэг байһан байна.

Табяад онуудай эхиндэ буряад уран зохёолой хүгжэлтэ хайн нүлөөтэй хэрэгүүд шийдхэгдээ. 1948 онһоо хойшо гаража байгаа «Байгал» альманахай орондо «Байгал» (түрүүн «Байгалай толон» гэжэ нэрэтэй байгаа) гэжэ сэтгүүл буряад, ород хэлэн дээрэ 1955 онһоо хоёр харада нэгэ удаа гаража эхилбэ. Буряад драмын театрай ажал хэргээгдэбэ, хүдөөгэй клуб, арадай театр болон бэшэ ондоо ажалда тараһан артистнууд театртаа бусаба. Буряад театр зүжэглэһэн зохёолнуудые олоор табижа эхилээ хэн.

Энэ үедэ уран зохёолой байдал, ябасада ашатай хэды зүблөөн, суглаанууд үнгэргэгдэбэ. 1950 ондо критикэ ба уран зохёол шэнжэлхэ асуудалаар, 1952 ондо драматурги тухай, 1953 ондо буряад арадай үльгэр — «Гэсэр» эпосые — гол ханаан ба удхынгаа талаар арадай үндэһэтэй, үзэлтэй аман зохёол гэжэ асуудалнуудаар суглаанууд болобо.

«Гэсэр» тухай суглаанай удха шанар ехэ байгаа. Юундэб гэхэдэ, 1948 ондо «Гэсэр» үльгэрые шэнжэлэгшэд, суглуулагшад, эрдэмтэд, уран зохёолшодые хаанта феодальна аман зохёол шэнжэлнэ гэжэ гэмнээд, ажалһаань гаргажа, эрдэм, уран зохёолой асуудалые захирхы хүсөөр шийдхэһэн юм. Энэ ноёрхы байдал ехэ хойшолон хаадтай байһан юм. Хуушанай сагай уран зохёол, аман зохёол шэнжэлхэ, суглуулха хэрэг бүхы дээрээ орхигдоһон байгаа бшуу.

Москвагай Зүүн зүгые шэнжэлхэ институт болон манай уласай соёл шэнжэлхэ институт хоёрой хүсөөр үнгэргэгдэһэн «Гэсэр» тухай суглаан урдань буруу шийдхэгдэһэн асуудалые зүб мүрөөр залаһан юм. Энэ суглаанай хүүлээр «Гэсэр» эпосые, арадай аман зохёол шэнжэлхэ ажал урагшатай болохын харгы нээгдэһэн байна.

1954 ондо манай уласай уран зохёолшодой хоёрдохи съезд үнгэрөө. А. Уланов, Ц.-А. Дугарнимаев, Ц. Шагжинай табиһан гол элидхэлнүүд соо нэгэдэхи съездын хүүлээр гушан жэл соо туйлаһан амжалтанууд тэмдэглэбэ.

1940-өөд онуудай хоёрдохи хахад, 1950-яад онуудай тэн болоторхи үедэ буряад уран зохёолой орон соохи уран зохёолшодтой, илангая ород уран зохёолшодтой холбоо хүгжэбэ. Ород уран зохёолшод Вс. Иванов, Г. Марков, К. Седых, С. Шервинский, И. Френкель, Ю. Левитанский ба бусад Буряад орон ерэжэ, буряад уран зохёолтой танилсажа, зохёолнуудые ород хэлэн дээрэ оршуулба. Х. Намсараевай, Ч. Цыдендамбаевай ба бэшэшье зохёолшодой шүлэг, поэмэ, үргэлжэлхэн зохёолнуудые оршуулхан байна. Тэдээн сооһоонь Москва хотодо олон ном хэблэгдээ хэн: Ж. Тумуновай «Нойрһоо һэриһэн тала» роман, шүлэгэй ном; Х. Намсараевай «Үүрэй толон» роман, туужануудын, шүлэгэй ном; Ч. Цыдендамбаевай «Банзарай хүбүүн Доржо» роман, шүлэгүүдэй ном; Ц. Галсановай шүлэгүүдэй ном; Н. Балданогой «Булагай эхиндэ» гэжэ зүжэг гэхэ мэтэ номууд ород хэлэн дээрэ оршуулагдаад хэблүүлэгдэһэн байна.

Буряад уран зохёолшод СССР-эй орон нютагуудаар, бэшэ уласуудаар ажабайдалтай танилсахын, уран зохёолшодой холбоо байгуулхын түлөө хэды аяншалгануудые хээ хэн: Ч. Цыдендамбаев, Д. Жалсараев, Н. Дамдинов, Г. Чимитов ба бусад Украина, Литва, Латвияр ябажа ерэбэд.

Буряад уран зохёолой асуудалнууд 1950 ондо Москва хотодо үнгэргэгдэһэн Үдэшэнүүдэй үедэ хэлсэгдэбэ. Буряад уран зохёолнуудые зүбшэлгэдэ Ф. Панферов, Н. Тихонов, А. Караваева, А. Софронов ба бусад хабаадаа, мэргэжэл, бодолоо хубаалдаһан байна.

Дүнгүүд. Эдэ бүгэдые хамтаруулан хаража үзэхэдэ, XX зуун жэлэй I хахадтахи буряад уран зохёол нилээд ехэ амжалтануудые туйлаһан байна. Буряад уран зохёол XX зуун жэлэй түрүүшын жэлнүүдһээ эхилжэ бүридэжэ, 1950-яад онуудай хахадта хүгжэнги, бүхы зохёолой түрэлэй олон жанрнуудтай, илангаяа роман жанртай уран зохёол боложо урган хүгжэһэн юм.

Литература

1. Дугарнимаев Ц.-А. Буряад уран зохёолой түүхын баримтанууд. Улаан-Үдэ: Буряад номой хэблэл, 1986. 190 х.
2. Буряад литература. Улаан-Үдэ: Бэлиг, 1990. 206 х.
3. История бурятской литературы 1917–1955 гг. Ч. 1. Становление бурятской советской литературы (1917–1940). Улан-Удэ: Изд-во БНЦ СО РАН, 1995. 256 с.
4. Буряад уран зохёолой түүхэ / харьюсалгата редактор Л. Ц. Халхарова. Улаан-Үдэ: НоваПринт, 2015. 304 х.

2024 оной майн 12-то статья редакция ороо; 2024 оной майн 20-до зүбшөөл гараа; 2024 оной майн 30-да хэблэлдэ ороо.

ISSUES IN THE HISTORY OF BURYAT LITERATURE: THE FIRST HALF OF THE TWENTIETH CENTURY

Larisa Ts. Khalkharova

Cand. Sci. (Phil.), A/Prof.,

Dorzhi Banzarov Buryat State University

24a Smolina St., 670000 Ulan-Ude, Russia

larihalh@yandex.ru

Abstract. The article examines the composition, formation, and development of Buryat literature in the first half of the twentieth century. Methods and methodology. The article uses a

literary historical approach, relying on the perspectives found in the scholarly works of Buryat literature researchers. The early part of the twentieth century marks the period when the foundational Buryat literature began to form and develop. The article asserts that Buryat literature, in its formation, drew its fundamental basis from folk oral tradition, while also being significantly influenced by the literary traditions of the Eastern peoples and Russian literature. The article discusses what measures and resolutions were taken by the state to develop and enrich literature, introduce new elements, what genres emerged, and how the theory and method of socialist realism were implemented. Socialist realism in literature was expected to adhere to class consciousness, reflect the lives of ordinary working people, and meet the requirements of the Communist Party. The article also explores the impact of historical events from the 1920s to the 1950s on literature, and the new forms and styles that writers employed in their works. It is crucial to study the period of formation and development of Buryat literature in the first half of the twentieth century, as it serves as the foundation for subsequent successes in its development.

Keywords: Buryat literature, composition of literature, development, history, forms, genres, socialist realism.

For citation

Khalkharova L. Ts. Issues in the History of Buryat Literature: The First Half of the Twentieth Century // Buryat Language and Literature in School. 2024; 2: 16–22 (In Bur)

The article was submitted 12.05.2024; approved after review 20.05.2024; accepted for publication 30.05.2024.